

Bukás

Bori Imre

Nemrégén ismertettük e folyóirat hátsójain Camus máig is legjellemzőbb művét, a *Közöny*-t. Most alkalmunk kínálkozik, hogy a Nóbeldíjas írónak szerbhorvát nyelven most megjelent könyvével, a *Bukás*-sal is foglalkozzunk.

A *Közöny*-ben egy önmagától és a társadalomtól elidegenedett, elembertelenedett ember életútjával ismerkedtünk meg, Camusnek ebben a könyvecskéjében az elidegenedés folyamatát kísérhetjük végig, száz oldalnyi önvalomás révén bepillantathatunk egy emberi lélek sötétségébe. Ebből a szempontból a két mű között, amelyeket több mint tizenöt év választ el egymástól, fölfedezhetünk bizonyos hasonlóságokat — témájuk közös: az elidegenedés —, de lényeges különbségeket is. Nem célunk ezen a helyen elismételni mindazt, amit említett írásunkban már elmondtuk. Csúpan a *Közöny* egy jellegzetességére hívjuk fel a figyelmet: a regény fiatal hőse

nem ismeri fel helyzeté reménytelenségét, nem dőbben sorsára, vakon és tehetetlenül áll a társadalommal és embertársaival szemben. Nem látja önmagát. Camus legújabb művében a főhős maga elemzi ki önvizsgálatai során a benne-nőtt idegenséget, embertelenséget. És éppen ezen a ponton kapcsolhatjuk össze a két — időben távoli — művet: az egyik az elembertelenedett ember külső, ez az új könyv pedig, belső, lelki története.

A fentiekből már az is következik, hogy Camus világnézetének alapjaiban alig hozott valami változást az elszállt több mint tíz esztendő. A háború ugyan némileg beleszólt az író eszmei fejlődésébe, elodázta a végső következmények levonásának az idejét, az emberben és az emberi összetartozásban vetett hit reménye is megcsillant a *Pestis* lapjain, de az azóta eltelt évek polgári fejlődése a *Közöny* írójának adtak iga-

zat, és nem a *Pestis* alkotójának. Tény, hogy Camus a *Közöny*-ben elkezdett sorsproblémákat, emberi helyzeteket gombolyítja tovább. A fejlődést csupán abban figyelhetjük meg, hogy a *Közöny* elidegenedett embere még intímebb, szinte lelki közelségbe jutott, az író belőlről is ábrázolhatta a létnek azt az állapotát, amit a *Közöny*-ben külső sorsproblémaként látott meg.

Az író minden külsőséget lefejtett történetéről. Csak a lényegét mondja, és nem állít fel hőse mögé kulisszákat. A történet is a lehető legegyszerűbb. Jean Baptiste Clamance volt párizsi ügyvéd, aki most Amszterdamban kétes vállalkozásokból él, néhány találkozás során elmondja élete történetét, vall a lelkében élő förtelmekről.

A tájat egyetlen egy vonással rajzolja fel: „Mi a dolgok középpontjában állunk. Nem tudom, észrevette-e, hogy Amszterdam csatornáinak koncentrikus körei hasonlóak a Pokol köreihez? Ez természetesen polgári pokol, tele rossz álmokkal. Ha kívülről hatolunk beleje és átvérgődünk e körökön, büntetteivel sűrűbbé és sötétebbé válik az élet. Mi itt az utolsó körben állunk.”

Ezután pedig jönnek a vallomások:

„Ha új arcot látok, bennem valami gögön riadót fűj”.

Ez az első és legfontosabb jegye Camus hőse magatartásának. Az író türelemmel fejti fel a polgári erkölcsi rend, magatartás, gondolkodás szövetét. Először is egy vágás a kortársak és Franciaország felé: „A franciáknak két tulajdonságuk van: eszméket termelnek és erkölcstelenkednek. A francia ember újságot olvas és erkölcstelenkedik.” A tipikus francia polgár így vall a maga erkölcséről: „Nekem semmiféle érdemem nincs: a telhetetlenség, amely a mi világunkban felváltotta az ambíciót, mindig megnevetett”. A polgár különbözni akar, hát megkísérli a társadalmon kívüliséget. A társadalom fölé akar emelkedni. „Végül is, fenn élni, ez még az egyetlen mód, hogy az ember ismert lehessen.” A retrospektív visszaemlékezés ezután a „boldog” francia ember, a „boldog ember” életérzését közvetíti. A volt ügyvéd életének legboldogabb szakaszára emlékezik, amikor a „bíró ítél, az elitelt bűnhődött”, ő pedig a kivétel védettségében melegegett. „Hasonulásom az étellel tökéletes volt minden idegsejtemmel az élethez voltam fűzve”. Így élt a „boldog ember”: Tiszteséges, de jelentéktelen családból származom (apám katonatiszt volt): és még-

is, néha — ezt alázatosan bevallom — úgy éreztem magam, mintha királyfi volnék. Figyeljen ide, másról volt itt szó, mint arról a hitről, amelyben élttem; abban a hitben, hogy értelmesebb vagyok a többiekkel. Különben is az ilyen hitnek nincs semmi jelentősége, annál kevésbé, mert annyi tökfejjell kell osztozni rajta. Nem; ahogy telve voltam étellel, úgy éreztem — tétovázok bevallani —: kiválasztott vagyok. Ki vagyok választva a többiek közül a hosszú és állandó sikeres életre. Ez, végső fokon, szerénységem következménye volt. Elutasítottam, hogy ezeket az erényeket, csak magamnak tulajdonítsam... Ezért, boldogan élve, éreztem, hogy felsőbb határozatra, fel vagyok hatalmazva a szerencsére... Boldog voltam, de... ugyanakkor semmi sem tudott kielégíteni. Minden sikerem egy újabbat kívántatott meg velem. Ünnepeletről ünnepeletré jártam. Megtörtént, hogy egész éjjel táncoltam, mindinkább boldorulva az élet után. Néha, az éjszaka kései óráiban, amikor a tánc, az alkohol könnyűsége, felhevültségem, a mindenkitől való elszakadás vad gyönyörökbe ragadt, — csordultig voltam velük, s belefáradtam —, a fáradtság szélső határán, egy pillanatban, úgy éreztem, hogy megértettem az élet és a világ titkát. De másnapra elmúlt a fáradtság, vele elszállt a titok is, és én újból rohamozni kezdtem”. Egy este aztán megváltozott benne és körülötte minden. A boldogság tovatűnt. Az ügyvéd, aki addig csakis „jót tett” az emberekkel, ingyen védte őket a bíróságon, szolgálatkész volt, előzékeny, stb, a Szajjánál áthaladva nevetést hallott maga mögött, és amikor hátranézett, nem látott senkit a közelben. Ez a hang azután elkísérte, megkeserítette az életét. Mert minden jótette, irgalmassága, nagylelkűsége, szolgálatkészsége nem volt más, mint embertársainak megalázása. Megalázta őket, szolgálatokat tett neki, tehát embertársai lekötelezettjeivé váltak, és ő boldog volt, csak adott, tehát fölébük kerekedett. És egy másik este mozdulatlan maradt, amikor a Szajnából egy öngyilkos nő segélykiáltásait hozta feléje a szél. Rádöbbent önmaga gyalázatára. Míg az emberek között járt, és úgy érezte, hogy testi közelbe került hozzájuk, lélekben megszűnt, nagyon távol járt tőlük. Embertelen viszonyban élt az emberekkel. És akkor úgy érezte, hogy éppen azt felejtette el, amit eddig tanulás nélkül is tudott: élni. Meglátta magát: a barátságosság kérge alatt a maga embertelen

halotti maszkját. Meztelenné vált a lelke. Meglátta a poklot, Camusra jellemzően, így vall erről: „Különbösen is, ha mindenki nyíltan vallana igazi foglalkozásáról, felfedné énjét, az ember nem tudná, mit is kell most tennie... Pokol lenne az!”

Amikor a főhős fenyegetettnek érzi magát, tehát akkor, amikor rádöbben embertelenségére, menekülni akar és felszámolja addigi polgári életét. Menekülnie kell, hiszen így beszél: „Volt az én életemben is egy nagy szerelem, de e szerelem tárgya én magam voltam.” Camus főhősének erre alapul életfilozófiája, amely, mint eddig is láttuk, nem más, mint az elidegenedett ember apológiája. Természetesen nem választhatjuk szét ezt a filozófiát a rádöbbenés folyamatától. Mikor kerek egészzé áll össze a kusza vallomásokból ez a filozófia rendszerre, akkor tudjuk meg a főhős hazug élete történetének minden fontos mozzanatát is.

Cinikusak ezek a vallomások, kitárlukások. Az emberi lélek fekélyei pattanak fel és árad a lélek gennyje. Ilyeténképpen: „Undorodni önmagától? Ugyan már! Én mindig csak másoktól undorodtam!” Vagy: „Őszintén szólva, még soha nem voltam őszinte.” „Ne várd az utolsó ítéletet, mert az napról-napra folyik.” És nincs föle menekvés. Az ember elembertelenedésének útja kiszámíthatatlan, és a sülyedés foka ismeretlen. Camus nem lát kiutat, nem tud felhozni mentséget, egy szalmazsálat sem tud dobni az örvény tölcserében fuldoklónak. A gazdagság — mondja a regény hőse — még nem szabadulás, csupán az elodázás lehetősége. A mai polgári világ anyagi jólétében csupán ezt akarja: elodázni a felismerés elkerülhetetlen pillanatát.

Mert az igazság — ezt vallja Camus is — elviselhetetlen. És a köntörfalazás egy újabb köre kezdődik ezzel a ténynyel. Hullámai befogják az egész polgári társadalmat. A polgári társadalom, mondja a regény főhőse, az országot papucsba bújtatta, azután megnyitotta előtte a halál kapuját. Mert ott is a hazugság üli diadalát. De sokkal mélyebb a kérdés, Camus a polgári lélek legmélyét is megbolygatja, amikor hősét így gondolkodtatja: „Különbösen is senkinek sem tudunk meggyőződni az ártatlanságáról, amíg meg nem bizonyosodunk mindenkinek a bűnösségéről. Minden ember tanúskodik. Minden más ember bűne — ez az én hitem és egyetlen reményem.” Majd tovább: „Nem lehet semmivel sem igazolni, hogy az em-

ber él. De mindig akad érv az ember meggyilkolása mellett. Ezért a bűnnek mindig akad ügyvédje, míg az ártatlanságnak csak olyan ritkán.” Az embernek, a polgári társadalomnak ez a születésével jelentkező eredendő bűne, Camus fogalmazásában az „ártatlan bűn” motívuma, amely a polgári élet egzisztenciájából táplálkozik, mozgatja az egész polgári társadalom szellemi, lelki életét, erkölcsi világát. A regény főhőse megpróbál nyíltan szembenézni ezekkel a kérdésekkel. A regény végén maga mondja, hogy a polgár kétarcúságát, kétlakiságát elfogadta olyannak, amilyen, és nem szörnyülködött el a látotakon. És ebből következően végiggon-dolta kérdését.

A regényből a zárt, önkörébe fulladt polgári hős alakja bontakozik ki, akit a „rabok lírizmusának” levegője vesz körül. A rabság és a bizonytalanság érzése uralkodik a műben, hiszen az ember semmiben sem lehet bizonyos — mondja Camus hőse. És ha már a rabság hangulata ennyire eluralkodott, elkerülhetetlen, hogy annak ellentétéről, a szabadságról is ne essék szó. Camus főhőse, az egész mű filozófia beállítottságában így vall az életről, társadalomról, emberről: „A szabadság nem ajándék és nem kitüntetés, amit pezsgődurrogás közben ünneplhetünk. Nem! Hanem robot és végtelen verseny, magánosság és kimerítő valami”. A rabság? Végkövetkeztetésként cinikus vallomás: „a rabság a jövőendő jótéteménye”.

Ezzel pedig akár be is zárhatjuk a kört. „A vádirat kész. De ugyanakkor a lelki kép, amit kortársainnak ajánlok, tükörré is vált”. Ezt már a szerző mondja, akiben lejátszódott az embernek, — természetesen a polgár-embernek — a tragikomédiája, amely önmagában tragikus ugyan, de végső következtetésében mégis a jövő komikus akcentusába olvad. Mert ez nem az emberiség, csak a polgár életének és jövőjének a képe. A regény főhőse ezt mondja magáról: „Végül is, próféta vagyok, kövek pusztaságába menekült, ködbe és áporodott vizekbe kergetett középszerű idők jósa. Megváltó nélküli Illés, tele lázzal, alkohollal, hátam a penészes ajtónak vetve, ujjamat egy szűk égboltra emelve; proféta, aki a törvényen kívüli embereket árasztja el sértéseivel, akik nem tudják elviselni az ítéletet. Nem viselhetik el, ebben van az egésznek a nyitja”.

Camus a vég tudatában ír, de úgy, hogy fáj neki a valóság, amit meglátott, fáj neki, amit polgártársairól mondanía

kell, fáj neki is az igazság. Nem véletlenül tűnik fel könyve egyik helyén a polgárság örök vágya: a görög álom. Rögeszmeként végigkísérte ez az álom a polgári társadalmakat a bölcsőtől egészen a sírig. Camus már a sír szélén áll és látomásként feltűnnek a görög derű jegyei: „a balzsamos levegő, a kék tenger és az élet gyönyörei”. De hol van ma már a polgár a görögség ősi emberiségétől és tisztaságától! Camus durván és kegyetlenül sorstársainak szemébe vágja az igazságot: „Mielőtt megjelen-

hetnénk a görög szigeteken, sokáig, nagyon sokáig kellene bennünket súrolni”.

A polgári ember bukása ez, a nagy, immár évtizedek óta tartó bukás, zuhanás. És ítéletmondása is a zuhanó polgárság élete és erkölcsé felett. Nem az ember nagyságának a prófétája az író, hanem egy züllött világé. De azért, habár tanulságos az olvasmány, egy pillanatra sem leverő vagy tragikus. Miért volna az? Hiszen a társadalmi fejlődés vaslogikája teremtette ezt a helyzetet. És ezt tudja Camus is.

Nagymosoda

Juhász Géza

Régen hiányzott már a magyar könyvpiacról Gelléri A. E. egyetlen regénye, a Nagymosoda. Még 1930-31-ben jelent meg előbb folytatásokban a Magyar Hírlapban, majd könyvalakban is ugyanabban az évben a Pantheon kiadásában, s ezért a Szépirodalmi kiadó gondozásában most megjelent könyvet úgy üdvözölte a magyar kritika, mint az újabb magyar könyvkiadás egyik adósságának törlesztését.

Gelléri Andor Andre neve és írásművészete nem ismeretlen a mi olvasóközönségünk előtt sem. A Testvériség-Egység kiadó 1955-ben elbeszéléseinek egy igen szerencsés válogatását adta közre B. Szabó György komoly bevezető tanulmányával, 1957-ben pedig már eljutott hozzánk Egy önérzet története címen, „csonka életrajza” is, amely megszokadt az étellel együtt.

Az olvasóközönség első sorban elbeszélőnek ismeri a fasizmus áldozataként elhullott író; Móricz Zsigmond a ma-

gyar elbeszélő irodalom legnagyobb ígérését látta benne, Kosztolányi Dezső pedig novelláinak tündéri realizmusára figyelt fel már indulása idején. Gelléri viszont mindvégig egy olyan nagy regény megírására vágyott, amelyet „annyi letérés, annyi félmunka után a teljes kifutás boldog fáradalmával” hagyott volna az utókorra. Önéletrajzi regényében így ír erről egy énekesnővel folytatott beszélgetése kapcsán: „Hogy maga a legjobb kardalosnő lehessen, ahhoz a szólisták vágya kell, s hogy én jó novellista lehessenek, ahhoz mindig regény után kell sóvárognom”. Ennek az örökös sóvárgásnak egyetlen terméke a Nagymosoda, amely éppen ezért e rövid élet és csonka életmű fontos álmomása.

Mint a megjelenés évéből is látszik, a Nagymosoda a pályakezdés korszakából való, s természetesen nem az a nagy regény, amelyről még a koncentrációs táborokban is ábrándozott az író. Kü-